

רשות העתיקות אחראית על עתיקות הארץ ואתריה, במסגרת זו הרשות פועלת לשמור, לחשוף, לשמר, לחקור ולפרסם את עתיקות הארץ ואתריה בישראל ומחוצה לה.

ברחבי מדינת ישראל קיימים כשלושים אלף אתרים המוגדרים כאתרי עתיקות. אתרים אלה וממצאיהם מהווים את מורשת התרבות החומרית של ארץ ישראל, ומשרטטים את קורותיה ואת תולדות האדם, העמים והממלכות שחיו כאן במהלך מאות ואלפי השנים האחרונות.

רשות העתיקות מעודדת את אזרחי המדינה לפעול למען השמירה על עתיקות הארץ ומניעת כל פגיעה בהם, כיוון שכל פגיעה כזו יש בה משום נזק בלתי הפיך למורשת העבר.

חוק העתיקות (התשל"ח - 1978) וחוק רשות העתיקות (התשמ"ט - 1989) מטפלים בכל ענייני העתיקות של מדינת ישראל ביבשה ובים, ומכתיבים את הפעולות לשמירה על האיזון הראוי בין צרכי הפיתוח של הארץ לבין השמירה על עתיקותיה.

במסגרת פעולות אלו ביצעה רשות העתיקות חפירת הצלה.

הדוח שלהלן מפרט את הפעולות הארכיאולוגיות שבוצעו בשטח במסגרת הפרויקט.

בנוסף מצורף לדוח מסמך הנחיות ובו סיכום הפעולות לביצוע לצורך המשך הפיתוח.

נשמח לענות על כל שאלה בטלפון: 04-6415324

בברכה,

דרור ברשד

ארכיאולוג מרחב צפון

דו"ח ראשוני ליזם סוג ביצוע: חפירת הצלה מרחב: צפון

צפת, חפירת המקווה בבית המאירי - הרשאה: 5827
אבשלום-גורני דינה

29/5/2011

מבוא

איור 1 - שער הכניסה
לחדר המקווה, מבט
למערב, צילום
P1011199

בחודש ינואר 2010 נערכה חפירת בדיקה ארכיאולוגית בתחום בית המאירי ברובע היהודי שבצפת, בחדר אשר שימש כמקווה טהרה בתקופה העות'מאנית ובתקופת המנדט הבריטי במאה ה-20 (נ"צ / 246292-308 / 763692-707). החפירה, מטעם רשות העתיקות ובמימונו וביוזמתו של מוזיאון בית המאירי, נערכה על ידי יוסי סטפנסקי, בסיוע חגית טחן-רוזן (ציור חרסים), יוסי יעקובי (מינהלה), יהודית ואייל המאירי (סיוע טכני ומסירת מידע על האתר) וצוות מוזיאון בית המאירי. בחפירה השתתפו ד"ר ינון שבטיאל וסטודנטים ממכללת צפת במסגרת הקורס 'צפת בראי התקופות'.

איור 2 - המפלס העליון
בחדר המקווה, מבט
לדרום, צילום
P1011203

על פי מסורת שבידי משפחת המאירי, שימש אחד מחדרי מכלול בית המאירי כמקווה טהרה עוד במחצית הראשונה של המאה ה-20, עד שפסק שימוש. בשנות ה-70 של המאה ה-20 ניקה יחזקאל המאירי, מייסד מוזיאון בית המאירי, את המקווה, וחזק את קירותיו ותקרתו.

איור 3 - המפלס
התחתון בחדר המקווה,
מבט לצפון-מערב,
צילום P1011206

הכניסה למקווה היא מחצר שבתחום המכלול, דרך חדר מבואה קטן אשר צמוד למקווה ממזרחו. מן המבואה יורדים אל חדר המקווה בשלוש מדרגות (ירידה של כ-0.6 מ'). הכניסה לחדר המקווה עצמו היא דרך פתח בקיר המזרחי שלו, דרכו נכנסים אל המפלס העליון של החדר. על פי משפחת המאירי, העיצוב הנוכחי של הפתח הוא מעשה ידיו של יחזקאל המאירי, כנראה בשנות ה-70 של המאה ה-20 (איור 1).

איור 4 - הקמרון מעל
המפלס העליון, מבט
לדרום-מזרח, צילום
P1011204

חדר המקווה מתאר מלבני (2.10 X 3.50 מ'), גובה תקרתו 2.0 – 2.5 מ'), קירותיו ורצפתו מטויחים בטיח לבן עבה, בנוי בשני מפלסים: מפלס עליון דרומי (1.90 X 2.10 מ', איור 2) ומפלס תחתון צפוני (1.60 X 2.10 מ', איור 3) וביניהם מדרגה מטויחת שגובהה 0.25 מ' (הנראית בשתי התמונות האחרונות). תקרת המקווה בנויה מקמרון אבני-גיר קטנות המתמשך מדרום לצפון לכל אורכו (איור 4).

איור 5 - הקמרון מעל
המפלס התחתון, ה-
'חלון' בקיר הצפוני,
הפתח בתקרה, מבט
לצפון-מערב, צילום
P1011209

בקר הצפוני של חדר המקווה פוער חלון או פתח, היום סתום באבן חוליית-פתח של בור מים וחוליית אמת מים (חוליות-אמה נוספות ושבר מחוליית-פתח נוספת גם הם מצויים כיום בחדר). על פי משפחת המאירי, אבני הבור והאמה הובאו לכאן על ידי יחזקאל המאירי (אשר סתם את החלון עם חלק מהן) אך מקורן של האבנים אינו ידוע. פתח נוסף ניכר בתקרת המפלס העליון, קרוב לקיר המערבי, כיום גם הוא סתום ברובו באבנים (איור 5).

ממצאי חפירה

החפירה

איור 6 - החפירה
ברצפת המפלט
התחתון. מבט לצפון-
מערב. צילום
P1011228

מטרת החפירה הייתה לתארך את בנייתו של חדר המקווה. לשם כך נחפר שטח של 0.5 X 0.5 מ' ברצפת המפלט התחתון (גודל השטח הקטן יחסית ומיקומו נקבעו בשל מגבלות בטיחות שאילצו להתרחק מקירות החדר הרעועים, איור 6).

איור 7 - מפולת הרעש
הגדול של 1837. מבט
מלמעלה. צילום
P1011217

מתחת לשכבת ציפוי-הטיח של רצפת החדר (3 ס"מ עוביה, לוקוס 1) ותשתית הרצפה (0.17 מ' עוביה, לוקוס 1) נחשפה שכבה דקה של אדמת מילוי (עוביה כ- 0.1 מ', לוקוס 2), ומתחת לה נחשפו שלוש אבנים גדולות יחסית, שהן כנראה חלק משכבת מפולת של אבנים (עוביה כ- 0.2 מ', לוקוס 3) שמקורה ברעש הגדול שארע בצפת ב- 1.1.1837 (איור 7).

איור 8 - חרסים
מראשית התקופה
העות'מאנית (המאה-
16). לוקוס 04 סל
104 (כולל חרס
04/104/1- החרס
התחתון). צילום
P1011237

במהלך החפירה ועד לשכבה אשר מתחת לאבני המפולת (כ- 0.4 מ') נאספו כ- 50 חרסים, רובם אופייניים לסוף התקופה העות'מאנית (כדוגמת החרס המצויר 01/100, שפת קערה עבה מזוגגת בזיגוג ירוק-כהה בדופן הפנימית, מן המאה-19), חלקם מטיפוס 'רשאיייה אל-פוחאר' שנוצרו בכפר לבנוני זה למרגלות החרמון במאה ה-19 לסה"נ והיו נפוצים מאד ברחבי הגליל (דוגמת החרס המצויר 03/102, קערה או קנקן בעל פתח רחב מטיפוס זה). כן נתגלו מעט עצמות קטנות של בעלי חיים. ממצא החרסים ותאריכם מראה בעליל, שרצפת חדר המקווה – והחדר כולו – נבנו לא לפני המאה ה-19. יש להניח, שהוא נבנה זמן מה לאחר הרעש הגדול ב-1837, אולי סביב אמצע המאה ה-19.

איור 9 - חרס מסוג
'soft-paste ware'
מראשית התקופה
העות'מאנית. לוקוס 04
סל 104 (חרס
04/104/2). צילום
P1011233

מתחת לאבני המפולת שיוחסו לרעש 1837 נחשפה שכבת אדמת מילוי בעובי 0.2 מ' (לוקוס 4). בשכבה זו נתגלו כ- 30 חרסים, רובם מיוחסים לחלק הראשון של התקופה העות'מאנית ואולי אף לסוף התקופה הממלוכית (המאות 15 – 18 לסה"נ), כדוגמת החרסים המצוירים 04/104/1 (קנקן עשוי מחומר מפולם היטב בצבע כתום המיוחס לראשית התקופה העות'מאנית, המאה ה-16 לסה"נ, איור 8). שבר של כלי מזוגג בזיגוג לבן מסוג - soft paste ware המיוחס למאות ה-16-17 לסה"נ, כנראה יבוא מתורכיה (איור 9), וקערה דקה עם זיגוג ירוק אחיד בדופן הפנימית ושרידי זיגוג בדופן החיצונית המיוחסת למאות 15-16 לסה"נ (איור 10).

איור 10 - קערה
מזוגגת מראשית
התקופה העות'מאנית.
לוקוס 04 סל 104
(חרס 04/104/3). צילום
P1011236

כן נמצאו 2 אבנים קטנות שרופות (בעקבות רעידת האדמה של 1837), מעט עץ מפוחם, מעט מאד עצמות בעלי חיים, מעט מאד שרידי ברזל חלוד ומעט מאד שברי זכוכית. בין הממצא לא היו חרסים מטיפוס 'רשאיייה אל-פוחאר' או כאלה האופייניים רק למאה ה-19. על כן ניתן להסיק, שמתחת לשכבת המילוי של לוקוס 4 אפשר שקיימים שרידים מן התקופה העות'מאנית הקדומה (המאה ה-16) ואולי אף מן התקופה הממלוכית. חשוב לציין, שהחפירה הנוכחית – שעומקה הגיעה לכדי 0.4 מ' בלבד – לא הגיעה לסלע-אם. המשך החפירה הופסק בשלב זה, בשל הקושי בחפירה בשטח המצומצם שהוכתב לנו.

סיכום

חדר המקווה הוקם כנראה סביב אמצע המאה ה-19. החדר בנוי כנראה על גבי מפולת הרעש הגדול ל 1837, ומתחת לה יש סיכוי שקיימים שרידי בנייה מראשית התקופה העות'מאנית ואולי אף מן התקופה הממלוכית.

יש לציין, שהחפירה זו (כמו גם כל חפירה עתידיה שתתבצע במתחם בית המאיר) התאפשרה הודות למאמצים של משפחת המאירי לשמר את שרידי המכלול כמה שאפשר במצבם המקורי, בלי להרוס את השרידים ולבנות במקומם מבני בטון חדשים. בעתיד ניתן להמשיך ולבצע בתחום המכלול בדיקות ארכיאולוגיות נוספות (כולל בחדר המקווה עצמו, במפלס העליון?). לדעתנו, בחפירות אלה יש סיכוי לחשוף, בין היתר, שרידים מאירוע הרעש

של 1837, וגם שרידים מתקופת הזוהר של הרובע היהודי בצפת – היא המאה ה-16 לסה"נ.

בשל השטח המצומצם שנחפר, אנו ממליצים בעתיד להרחיב את החפירה אל המפלס העליון של חדר המקווה, על מנת לבדוק מחדש את מסקנות החפירה הנוכחית, וגם להעמיקה על מנת לברר האם אכן קבורים במקום שרידי בניה מלפני המאה ה-19.

בברכה,
יוסי סטפנסקי
אריכאולוג

איור 1- שער הכניסה לחדר המקווה, מבט למערב, צילום P1011199

איור 2 - המפלס העליון בחדר המקווה, מבט לדרום, צילום P1011203

איור 3 - המפלט התחתון בחדר המקווה, מבט לצפון-מערב, צילום P1011206

איור 4 - הקמרון מעל המפלים העליון, מבט לדרום-מזרח, צילום P1011204

איור 5 - הקמרון מעל המפלס התחתון, ה-'חלון' בקיר הצפוני, והפתח בתקרה, מבט לצפון-מערב, צילום P1011209

איור 6 - החפירה ברצפת המפלים התחתון, מבט לצפון-מערב, צילום P1011228

איור 7 - מפולת הרעש הגדול של 1837, מבט מלמעלה, צילום P1011217

איור 8 - חרסים מראשית התקופה העות'מאנית (המאה - 16). לוקוס 04 סל 104 (כולל חרס 04/104/1- החרס התחתון). צילום P1011237

איור 9 - חרס מסוג 'soft-paste ware' מראשית התקופה העות'מאנית. לוקוס 04 סל 104 (חרס 04/104/2). צילום P1011233

איור 10 - קערה מזוגגת מראשית התקופה העות'מאנית. לוקוס 04 סל 104 (חרס 04/104/3). צילום P1011236

זכויות היוצרים הם של רשות העתיקות. אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע, לסדר או לקלוט בכל דרך ובכל אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני אחר – כל חלק שהוא מחומר זה ללא הסכמת רשות העתיקות. © כל הזכויות שמורות.